

njegovi sinovi in tudi grozljiva lepota čilskega prizora; zavedam se tudi ogorčenosti nad filmi, ki se niti ne veselijo niti niso ogorčeni, ki so cenzurirane in avtocenzurirane večernice, prirejene za nedeljsko matinejo Marijine družbe.

Skrajni čas je že, da se vrnem. Sprehod se je zavlekel; gotovo so že zaskrbljeni, morda me že sploh iščejo...

Janez
Rotar

Jovan Skerlić in Slovenci

(Ob stoletnici rojstva)

O Skerliću in Slovencih je mogoče razpravljati v poglavitnem s treh vidikov: najprej z narodno idejnega, potem slovstvenega in končno publicističnega in literarnozgodovinskega. Tak vrstni red narakujejo dejanske okoliščine, na podobo in notranje razsežnosti posameznega sklopa vprašanj pa so nedvomno vplivale po eni strani zgodovinske, to je narodnoidejne, politične in socialne razmere, po drugi pa Skerličeva osebna narava, njegova ustvarjalna narodno idejna zavzetost, a prav tako tudi njegov osebni temperament. Kot resnični odsev tako vsebine kot njene resničnosti in življenjske perečnosti pa se Skerličeva kulturnopolitična in narodna misel moreta meriti, vsaj posredno, tudi po vsem tistem, kar se je do danes pojavljalo v okviru drugega in tretjega vidika.

Če se po nakazanem vrstnem redu vprašanj skušamo lotiti njihove širše vsebine in posamičnih ozadij, se moramo najprej ustaviti pri nekaterih danes splošno sprejetih zgodovinskih spoznanjih. Čeravno so nasploh znana, jih omenjamo, ker je v njihovem sobesedju mogoče Skerličev delež opazovati in spoznavati bolj vsestransko in bolj objektivno.

Velja se ustaviti pri vprašanju medsebojnega zanimanja tako na politično idejnem kot na narodnem torišču. Znano je, da v plodovitem politično idejnem razmišljanju in čustvovanju Polit-Desančiča ni moč najti resničnih sledov o njegovih kombinacijah v zvezi z reševanjem vzhodnega, tj. jugoslovanskega vprašanja in pa Slovencev kot narodnega subjekta. Podobno velja tudi za Desančičevega bojevitejšega in naprednejšega somišljenika in dolgoletnega dejavnega politika Vojvodinca Svetozara Miletića, ki je bil v tem okviru vrsto let zares najbolj aktiven ne le v mejah političnega čustvovanja, ampak resničnega delovanja z drastičnimi posledicami za njegovo osebno svobodo — večkratnim sodnim preganjanjem s strani madžarske oblasti in s ponovnim zaporom. Znana pa so razhajanja ob pripravah in ob poteku »jugoslovanskega kongresa«, shoda slovenskih, hrvaških in vojvodinskih srbskih politikov in publicistov v Ljubljani leta 1870. Kažejo se iz sestavkov v novosadski Zastavi in ljubljanskem Slovenskem Narodu tega časa, in sicer ravno glede politične perspektive Slovencev in drugih jugoslovanskih narodov avstrijskega dela dvoglave monarhije.

V okvirih meščanske politike druge polovice preteklega stoletja se jugoslovanska politična ideja in njene različice pri vojvodinskih Srbih omejujejo pač na srbsko in hrvaško narodno področje. Zagotovo je to narekovala politična realnost, v določeni meri tudi predvidevanje postopnega nadaljnjega razvoja, kot manj zavestno pa nedvomno tudi šibko poznavanje dejanske narodne situacije severno od Zagreba, šibko poznavanje političnega čustvovanja in razmišljanja tako slovenskih narodnjakov, političnih prvakov, pisateljev, šolajoče se mladine in tudi širših slojev, skratka, subjektov med oblikovanjem modernega slovenskega naroda.

V šestdesetih in sedemdesetih letih se oblikujejo začetki politične in narodnoidejne zavesti tudi proletarske narave, in sicer tedaj ravno pri Srbih najbolj zgodaj in najbolj izrazito. Utemeljitelj in začetnik Svetozar Marković ni puščal ob strani temeljnega vprašanja nadaljnjega narodnega in političnega razvoja v tem delu Balkana in ponovno se je srečeval z njim.

Kakor nam kaže najnovejše razčlenjevanje Markovićeve narodne ideje in njegove narodno-politične podobe, na primer izčrpn in skrbni prispevek zgodovinarja Janka Pleterskega, objavljen najprej na »Svetozarjevih srečanjih« leta 1976, nekoliko skrajšano pa v Naših razgledih,¹ se Svetozara Markovića »konkretno zanimanje, kar zadeva Avstro-Ogrsko, omejuje na tisto, kar je v neposredni zvezi z reševanjem vprašanja srbskega zedinjenja, to pa so poleg Srbov še Hrvatje«. Marković izrecno poudarja: »Toda naša beseda velja samo bratom Srbom in Hrvatom, kajti njihova stvar nam je najbolj nujna«, citira Pleterski iz spisa Ništavilo parlamentarizma u Austro-Ugarskoj. »S tem, da Slovencev ne omenja — nadaljuje Pleterski —, jim Marković prepušča, da sami odločijo o svoji usodi, ko napoči — kot govori srbski proletarski razmišljevalec — »čas narodnih dogovorov«, »ko pride čas, ko se začno narodi na jugovzhodu Evrope zedinjevati.«²

V primerjavi z večino dosedanjih obravnjav se v razčlembi in povzemanju Pleterskega pojavlja zanimiva novost. Tistega tako pogosto poudarjanega »zamolčevanja«, »neupoštevanja«, »obhajanja« — in kar je še podobnih izrazov in travmatičnih pojmov naše narodne historiografije — Pleterski ne obravnava v takem smislu. Markovičev odnos do temeljnega vprašanja prihodnosti posameznega naroda, neposredno in posredno zajetega z jugoslovansko politično idejo, Pleterski povezuje z njegovim pojmovanjem federalizma in s stopnjo njegove federalistične zavesti. Ko natanko razčlenja Markovičev celotni odnos do narodnega vprašanja in federalizma, dobiva zgodovinar zanesljivo in trdno osnovo za pozitivno razlago Markovičevega stališča. Z drugimi besedami: zamolčevanje Slovencev pri Desančiču ali Miletiću je docela drugačne narave in politično nepovedno, medtem ko Markovičevo neimenovanje Slovencev v sobesedju vseh njegovih političnoidejnih razmišljanj o narodnem vprašanju in federalizmu jugoslovanskih narodov vsebuje dokaj jasne narodno idejne in politične prvine in oporišča za takšno razlago.

Resda so tudi meščanski politiki, na primer leta 1870, predvidevali ali dopuščali različne možnosti nadaljnjega razvoja jugoslovanskega vprašanja in odzivanja Slovencev nanj, pa tudi vključevanja. A razlika je vendarle

¹ Janko Pleterski: Svetozar Marković o Slovencih in federaciji. NR 1977, št. 9, str. 225—226.

² Isti: Svetozar Marković o temeljih federacije. NR 1977, št. 10, str. 255—256.

bistvena, in sicer prav v tem, da je Marković jasno formuliral politično-idejne temelje takšne možnosti: »čas narodnih dogovorov«, »čas, ko se začno narodi jugovzhodne Evrope zedinjevati«.

Če smo se nekaj delj ustavili pri Markovičevem razmerju do tega, za nas v zvezi s Skerlićem pomembnega vprašanja, smo to storili iz dveh vzrokov. Najprej nam njegov primer kaže resnično takratno možnost drugačnega, netradicionalnega, nemeščanskega obravnavanja določenega temeljnega vprašanja političnoidejnih in narodnih razsežnosti. Saj si zunaj meščanskega okvira take možnosti skoraj ni bilo mogoče predstavljati. Nadalje pa je bilo treba to storiti tudi zavoljo samega Skerlića, ko se je vrsto let razvijal tesno in nekaj časa tudi v sklopu tistih političnih in narodnih razmišljanj in čustvovanj, ki označujejo socialista Markovića in sploh srbsko nemeščansko levico v njenem začetnem oblikovanju.

V vseh zapisih, v katerih Skerlić na kakršen koli način zadeva Slovence, pretežno seveda vprašanja njihovega slovstva in kulture sploh, je mogoče ne le slutiti in čutiti, ampak tudi dokazovati podobno tenkočutnost glede narodno-političnih razmerij in perspektiv. Res je, kar piše leta 1934 v jubilejni številki Srbskega književnega glasnika Milan Marjanović, hrvaški radikalni privrženec jugoslovansko usmerjeni in dejavni mladini posebno leta 1913 in 1914, da se namreč Skerlić v tem času čuti v očeh radikalne omladine kot »ideolog jugoslovenske misli«, vendar pa se »u tom pravcu nije mnogo izražavao niti objašnjavao«. ³ Če upoštevamo Skerlićev vsestransko živahni in nemočljivi temperament, potem to okoliščino zagotovo smemo razlagati v smislu nakazane tenkočutnosti.

Skerlić pa se je, drugače kot tedanja največja večina (če ne kar vsi na tako pomembnem in vplivnem mestu, kot je položaj univerzitetnega profesorja nacionalne književnosti!) vztrajno zanimal za položaj in naravo drugih jugoslovanskih in tudi slovenske kulture in posebno književnosti. Pri tem je seveda treba upoštevati, da je bil Skerlićev glas v političnih in kulturnih okvirih srbskega javnega življenja vsaj toliko opazen kot nekaj desetletij poprej na primer Markovičev; da je, dalje, Skerlić kot profesor srbske književnosti, ki je odzivno prislusnil kritični misli Jovana Cvijića o potrebi po živem in modernem odnosu do nje, tako in še posebej zaradi svojega živahnega temperamenta in nenehne ustvarjalnosti v besedi in pisanju imel neposreden, močan vpliv na mlajše rodove prav v narodnoidejnem pogledu. O tem je pač dovolj dokazov. ⁴

Torej ne le v — na žalost — maloštevilnih spisih, v katerih se Skerlić naravnost ozira na slovensko kulturo in književnost, ampak tudi pri nacionalnih in kulturnih dejanjih, na primer kot član založbe Srbska književna zadruga (ki je srbijanska različica vojvodinske Matice Srbske in drugih nacionalnih Matic), kot urednik Srbskega književnega glasnika izhaja iz svoje vednosti o vlogi in kulturnem življenju drugih narodov in tudi Slovencev. Tako na primer Skerlić prav s sklicevanjem na literarno založniško sodelovanje med Matico slovensko in Matico hrvaško, ki ga je bil utemeljil tedanji predsednik Matice slovenske Fran Ilešić, takóle predlaga podobno sodelovanje tudi Srbski književni zadrugi: »Član Jovan Skerlić predlaže da i Srpska književna zadruga, po ugledu na Maticu Slovensku, stupi u spo-

³ Milan Marjanović: Jovan Skerlić i predratni jugoslovenski nacionalizam. SKG 1934, XLII/2, 152—161.

⁴ Prim.: Vladimir Dedijer: Sarajevo 1914. Beograd 1966, str. 294, 338 in sl.

razum sa Maticom Hrvatskom, pa da Zadruga u svakom kolu svom štampa latinicom jednu knjigu iz hrvatske književnosti, a Matica Hrvatska opet u svojim izdanjima ćirilicom jednu knjigu iz srpske književnosti.«⁵

Kaj privlačno je vprašanje mogočih neposrednih zvez in stikov med Preporodom, slovensko organizacijo jugoslovanske radikalne omladine, in Skerličem. Kaže pa, da bo ostalo zgolj mikavno vprašanje. Skerlič je bil sicer že leta 1910 v Ljubljani. Tu so se, tudi to pot na pobudo Frana Ilešiča, zbrali na Vrazovi akademiji zastopniki slovenskih, hrvaških in srbskih kulturnih in literarnih društev. Iz Beograda je od Srbske književne zadruge prišel Jovan Skerlič z referatom o Zadruzi; objavljen je nato v zborniku Vrazove akademije »Smotra jugoslovanskih kulturnih društev«.⁶

O možnostih, da bi takrat prišlo med Skerličem in jugoslovansko usmerjenimi ljubljanskimi dijaki do kakih stikov, je težko razmišljati. Preporoda takrat še ni bilo in tudi kasneje niso dali Preporodovci o Skerliču nikake izjave ali zapisa.⁷ A nekatere okoliščine je vredno omeniti. — Tako je na primer Vladimir Fabjančič kot kladivar in kot prvi predsednik Preporoda bil leta 1914 vojni dobrovoljec v Srbiji, a v »Glasu Juga — Гласу Југа«, radikalno jugoslovansko usmerjenem listu, osnovanem začetek leta 1914 v Ljubljani, je priobčena vrsta prispevkov srbskih in hrvaških piscev, npr. Vasa Stajića, Milana Marjanovića, Borivoja Jevtića, Milivoja Pavlovića, Stevana Galogaža in drugih. V tem listu — izšla je le prva številka — ravno Vladislav Fabjančič poudarja, kako je »zlasti nujna potreba, da tudi Slovenci s sodelovanjem v srbskih in hrvatskih časopisih predočimo Srbom, pa tudi Hrvatom, naš položaj in naše težnje. Ker le od nas samih je odvisno, da vzbudimo potrebno zanimanje za nas pri ostalem jugoslovanskem svetu ali pa da ostanemo neopaženi in neuvaženi pri reševanju problema, kjer gre za naš biti ali ne biti, tj. jugoslovanskega problema.«⁸

V recenziji brošure Slovincem tedaj znanega hrvaškega modernističnega kritika Milana Marjanovića »Narod koji nastaje« (Rijeka 1913) pa Vl. Fabjančič zameri avtorju, ker postavlja ostro narodnostno mejo med Slovenci in Hrvati. Pri tem Fabjančič poudarja, da »smatrati srbskohrvatski nacionalizem za nekaj povsem drugega in različnega od jugoslovanskega nacionalizma je velika, elementarna zabloda«.⁹ Nato Fabjančič tudi v članku »Delo za Jugoslovanstvo« izjavlja, »da je naša usoda tesno, nerazdružno zavezana in zvezana z usodo Srbov in Hrvatov«.¹⁰

To je tu navedeno zavoljo tega, ker je na zadnji strani tega lista objavljena osmrtnica za pravkar preminulim Jovanom Skerličem (kakor je objavljena tudi v goriški Vedi I. 1914, kjer jo je napisal podobno jugoslovansko usmerjeni sourednik Vede Vladimir Knaflič). V osmrtnici Glasa Juga piše, da je bil Skerlič »veliki Jugosloven, propagator jugoslovanskega nacionalizma«.¹¹ Za naslednjo številko lista pa uredništvo napoveduje »izčrpen prikaz o delu in osebnosti Jovana Skerliča«. Iz znanih vzrokov list poleti 1914 ni mogel dočakati druge številke.

⁵ Matica Hrvatska i Srpska književna zadruga. SKG 1909, XXIII/11, str. 879.

⁶ Smotra jugoslovanskih kulturnih društev. Vrazova akademija. Ljubljana 1911 (1912), str. 55—56.

⁷ Preporodovci proti Avstriji. Uredil Adolf Ponikvar. Ljubljana 1970.

⁸ Glas Juga — Глас Југа, I, 1914, št. 1, str. 29.

⁹ C. m. str. 59.

¹⁰ C. m.

¹¹ C. m. str. 64.

V prepletanju teh posameznosti, ki kažejo vsaj to, da so stiki med posamezniki obstajali in da je bila predvsem medsebojna obveščenost precej hitra in sprotna, je zanimivo tudi vse tisto, kar je danes razberljivo ob daljšem eseju o Skerliću, objavljenem v Slovanu 1914. Časopis je urejal Oton Župančič, sam blizu radikalni omladini in Preporodu (Kovaška!). Ta esej je prirejen po spisu Pera Slijepčevića, objavljenem v sarajevskem Narodu 20. V. 1914 pod naslovom »Jovan Skerlić: demokrat-socijalist, Jugosloven«. Tako piše tudi ob naslovu eseja v Slovanu.¹² A zraven še stoji: »Za 'Slovana' priredil J. K.«.

Spet se ponuja možnost vabljivega sklepanja, da bi J. K. utegnil biti ravno Juš Kozak! Saj je bil član Preporoda, prav v tem času pa na Dunaju, od koder je bil utegnil poslati tudi esej oziroma priredbo Slovanu. Dodati pa je še treba, da je Juš Kozak ravno v tem času z Dunaja poslal tudi Literarno pismo¹³ reško-zagrebskemu časopisu Književne novosti in je v njem z jugoslovanskega politično idejnega vidika ocenjeval roman Frana Maslja Podlimbarskega Gospodin Franjo.¹⁴

In Kozakovo Literarno pismo o Gospodinu Franju je posebej zanimivo z nekega specifičnega vidika v literarnokritičnem pristopu. Tu se namreč pojavlja fenomen »rasnega« v književnosti. Ta fenomen se v tedanji slovenski publicistiki in književni kritiki sicer ni pojavljal, pač pa je središčnega pomena v nekaterih Skerličevih delih. Kot tam, se tudi v Kozakovi razčlembi fenomen rasnega včlenjuje v narodnoidejnim sobesedju: »Nehote čutimo sedaj isto rasno dušo v teh ljudeh, vidimo, da zamoremo z njimi čutiti in misliti, kakor sami s seboj.«¹⁵ Fenomen rasnega v književnosti je bil naši moderni in pomoderni književnosti pač tuj, nacionalnoidejno usmerjenim razmišljevalcem in razčlenjevalcem pa je bil sestavina pragmatične funkcije tiste književne dejavnosti, ki je in ki bi mogla uresničevati jugoslovansko politično misel. In to je bilo značilno tudi za mladega Juša Kozaka.

Giblujemo se torej v sorednicah, ki nas precej neposredno usmerjajo v medsebojna razmerja posameznih različnih revolucionarnih omladinskih združb, na kar je opozoril že Predrag Palavestra leta 1965.¹⁶ Podrobneje jih je skušal razčleniti Vladimir Dedijer, a ob nezadostnem konkretnem gradivu.¹⁷ V zvezi s Slovenci in posebno s Preporodom se je na Dedijerjevo pisanje kritično ozrl Preporodovec Ivan Kolar¹⁸ in trezno nakazal, o kakšnih možnostih medsebojnega vplivanja in povezovanja je mogoče govoriti.

¹² »Jovan Skerlić, literarni kritik.¹ Pero Slepčević. (Dunaj.) ¹ Za »Slovana« priredil J. K. — Primerjaj: P. Slepčević: Jovan Skerlić: demokrat-socijalist, Jugoslovan; glej »Narod« (Sarajevo 20. maja 1914).«

¹³ Kozak J. Dunaj: Literarno pismo. Podlimbarski: Gospodin Franjo. Književne novosti. Zagreb-Rijeka, I, 1914, str. 347—348, 364—365.

¹⁴ Prim.: Janez Rotar: Preporodovca in kladivarja Juša Kozaka kulturna in narodna koncepcija, izpovedana v literarnem pismu o Gospodinu Franju, Jezik in slovo XVI, 1970/71, št. 4, str. 117—120; isti: Socialna in politična misel Podlimbarskega. Ljubljana 1969, str. 180—234, 289—299.

¹⁵ J. Kozak: Literarno pismo. Književne novosti 1914, 364.

¹⁶ Predrag Palavestra: Književni naraštaj Mlade Bosne. Književnost Mlade Bosne, knj. I, Sarajevo 1965, str. 257—258.

¹⁷ Vladimir Dedijer: Sarajevo 1914, str. 319 in sl.

¹⁸ Ivan Kolar: Vladimir Dedijer, Sarajevo 1914 (pripombe k poglavju o Preporodovcih). Preporodovci proti Avstriji, str. 394—403.

Nedvomno so protiaavstrijska razpoloženja in dejanja imela v vrstah radikalne omladine izrazita skupna mesta, stičišča. Najbrž pa je posebej značilno in pomembno prav to, da so ta gibanja imela moralno in idejno oporo in podporo v izrazitih narodno kulturnih osebnostih tistega časa, pri Slovencih v Župančiču in Cankarju, pri Srbih v Skerliču in drugih. Prav gotovo ni nepomembno, »da je Skerlič bil človek, ki se ni zapiral samo v seminarske sobe, ki se ni omejeval zgolj na proučevanje književnosti in kulturne rasti srbskega naroda in deloma tudi ostalih jugoslovanskih, ampak je bil po naravi, temperamentu in zmožnostih človek, ki je bil rojen za voditelja svojega pokolenja, ki se je udeleževal na vseh mogočih področjih, v politiki prav tako kakor v znanosti«,¹⁹ kakor piše leta 1939 Tone Potokar v najdaljšem slovenskem spisu o plodovitem in vplivnem srbskem kulturnem in književnem delavcu.

Skerlič se tak kaže tudi v svojem publicističnem delu. Pred kratkim bivanjem v Ljubljani je napisal tri spise, ki v njih zadeva Slovence neposredno. Skerliču je ves čas bilo zelo do tega, da bi se spoznavanje med narodi prek kulture in književnosti vendarle bolj okrepilo, da bi dosegalo večje razsežnosti. V tem smislu sodeluje pri pripravah in pri oblikovanju prve jugoslovanske umetniške razstave v Beogradu leta 1904. (Deloma je organizatorjem mogel biti zgled ruska narodopisna razstava v Moskvi leta 1867, ki je zajela tudi druge Slovence in pri kateri je tako prizadevno sodeloval Matija Majar Ziljski.)²⁰ Za naš vidik pa je posebej zanimivo, kar piše Skerlič ob sestanku jugoslovanskih književnikov in publicistov novembra 1905 v Beogradu. Tedaj namreč obžaluje, ker »nedostaje izveštaj o stanju slovenačke književnosti, pa da dadu lepu sliko cele jugoslovanske književnosti«.²¹

Nekaj kasneje Skerlič že piše o povezovanju jugoslovanskih književnikov in publicistov v skupno združenje, poudarjajoč hkrati potrebo dejavnega medsebojnega spoznavanja, pri čemer ne zamolčuje osebnega stališča: »Tom prilikom palo je interesantnih misli kako da se olakša medusobno izučevanje jugoslovanskih jezika gramatikama, rečnicima, zasebnim izdavanjima, naročitim kursevima. O tome vrlo važnome pitanju bilo je govora samo uzgred i u glavnome, ali ono ostaje otvoreno i moraće se istaći kao najglavnija tačka trećeg kongresa Saveza Jugoslovanskih književnika i publicista.«²²

Podobno piše tudi leta 1909 ob srbskih prepevih Prešernovih, Župančičevih in Aškerčevih pesmi, kjer se jasneje, vsaj terminološko, začuti Skerličev odnos do vprašanja individualnega in integralističnega v okviru jugoslovanske politične ideje: »Kada bude došlo jedno pametnije i bolje pokoljenje, ono neće moći verovati da su u početku Dvadesetog Veka jugoslovanski narodi bolje znali ma kakvog opskurnog skandinavskog pisca ili ma kakvu efemernu veličinu iz više manje literarnih pivara Latinskog kvarta, no za najbolja dela glavnih pisaca susednih i bratskih naroda, jednog

¹⁹ Tone Potokar: Jovan Skerlič. Modra ptica, 10/1938—39, št. 8, str. 216—222.

²⁰ Prim.: Iskra V. Čurkina: Matija Majar-Ziljski. SAZU Ljubljana 1974, str. 56—68.

²¹ Jovan Skerlič: Izveštaj o jugoslovenskoj književnosti. Odjek, 5, 1906, št. 7, str. 2—3.

²² Jovan Skerlič: Organizacija jugoslovanskih književnika i publicista. Odjek, 5, 1906, št. 202, str. 2—3, št. 203, str. 2—3.

Vazova, Gjalskog, Aškerca i Zmaja.«²³ Zato Skerlića bolj navdušuje tisto, kar se mu je kot uredniku posrečilo, namreč da ima Srbski književni glasnik »lep broj saradnika među najuglednijim bugarskim, slovenačkim i hrvatskim piscima«. Tako ni naključje, ko Milan Marjanović v omenjenem jubilejnem spisu o Skerliću posebej poudarja, da je bil kot urednik »u stalnim vezama sa književnicima ostalih jugoslovenskih plemena. A od 1909. dalje ta je veza sve jača«.²⁴

Čeravno se Skerlić »direktno politični nije izražavao niti objašnjavao«, kakor piše Marjanović, je v posebej zanimivih ali občutljivih primerih navajal alternativne možnosti. V feljtonu Izveštaj o jugoslovenskoj književnosti na primer piše: »Ideja o savezu jugoslovenskih književničkih društava o stvaranju jednog opšteg jugoslovenskog književničkog društva, federativnog ili centralističkog, sama se sobom nametnula.«²⁵ Če sama razvrstitev alternativnih možnosti ni in ne more biti zadostna osnova za kakršno koli sklepanje, velja navesti spet besede Milana Marjanovića iz leta 1934, ko pravi, da je Skerlić bil v očeh jugoslovanske radikalne omladine »neke ruke jamstvo, da će ova misao naći u Srbiji pravo razumevanje, ispravnu primenu i odlučan podržak«.

Nedorečenost Skerličevih izjav in stališč v zvezi z vprašanjem Slovencev, ki jo vendarle moremo in smemo pojmovati kot izraz njegove tankovestnosti glede teh delikatnih vprašanj, nedorečenost pa tudi v nekatere drugih primerih je kasneje določeni smeri v nacionalni politiki predaprilske Jugoslavije dajala priložnost za grobo politično manipuliranje z mrtvim Skerličem in z njegovim še vedno velikanskim vplivom. O takih poskusih ogorčeno piše Otokar Keršovani že leta 1925: »Do naših generacija Skerlić je došao u falsifikovanoj uniformi ideologa 'Orjuna', — taj Skerlić-socijalist, a sutra će i sa Tucovićem biti sličan slučaj.«²⁶

Tudi pisec eseja o Skerliću v ljubljanski Modri ptici leta 1939, Tone Potokar, je bil pozoren do Skerličevih nacionalno idejnih in kulturno-političnih misli, poudarjajoč, da »bi zaman iskali pri Srbih človeka, umetnika in znanstvenika, ki bi bil bližji današnji generaciji, ki bi bil bolj živ, kakor je Jovan Skerlić«.²⁷ Pripominja tudi, da je »Skerlić bil v politiki vedno stvaren, cenil je pokončnega in doslednega človeka, ljubil svobodo, obenem pa se boril za ideje in procvit pravega in skoraj v celoti sprejemljivega jugoslovanstva«.

Zares je torej mogoče trditi, da Skerlića v njegovi jugoslovanski kulturni in politični koncepciji ni bremenila kaka lastnost, ki bi jo proslula Orjuna mogla prenesti na svoj prapor. Vprašanje ekavščine in latinice kot mogoče skupne rešitve ter anketa o tem — odmev nanjo je bil objavljen tudi v goriški Vedi leta 1913²⁸ — ta Skerličeva misel in misel mnogih še tja do srede tretjega desetletja je doživela usodo kakor marsikatera načelna zamisel, ki jo praksa zavrne. Za nas je ta primer zanimiv z ozkega vidika odnosov med dvema urednikoma Vede — Prijateljem in B. Vošnjakom — ki ju je ravno

²³ Jovan Skerlić: Iz jugoslovanske lirike: slovenački i bugarski pesnici. Prepevi Vladimira Stanimirovića. Beograd 1909. SKG 1909, XXIII/10, str. 793—795.

²⁴ Glej op. 3.

²⁵ Odjek, 5, 1906, št. 7, str. 2—3.

²⁶ Otokar Keršovani: Svetli grobovi. Čovečnost, I/1925, št. 1, str. 1—2.

²⁷ Glej op. 19.

²⁸ F. K. Gerić: Jednotni jugoslovanski črkopis. Veda 4, 1914, str. 34—37.

praksa v uresničevanju jugoslovanske politične ideje po ujedinjenju ločila vsaksebi. Pri tem pa Prijateljeva grenka izkušnja ni bila lažja od tiste, ki je je bil deležen mrtvi Skerlić pri Orjuni...²⁹

Kolikor nismo drugega in tretjega vprašanja, tj. slovenske literarne in publicistične odzivnosti na Skerlića že prikazali, bi veljalo dodati, da o kaki zavestni in organski celoti na tem področju žal ne more biti govora. Največ in znanstveno izraziteje razčlenjevalno se je o Skerliću pri nas pisalo ob ponovni izdaji Prijateljeve Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848—1895. Prijatelj se je bil, kakor je znano, ob pisanju monografije Vloga akademske mladine v prvem obdobju »mladoslovenskega« gibanja precej opiral na Skerličevo monografijo Omladina i njena književnost. Prijatelj ne dovolj kritičen odnos do tega dela je podrobno obdelal politični zgodovinar Dušan Kermavner v opombah nove izdaje. Ta problematika seveda presega naš okvir in našo strokovnost in jo moremo le omeniti.

Sicer pa so zelo zanimive vzporednosti v osebnostih, kot sta Jovan Skerlić in nekaj starejši Ivan Prijatelj, dva pomembna ustvarjalca in utemeljitelja moderne literarne vede in estetike v začetku tega stoletja, dva utemeljitelja visokošolskega študija nacionalne književnosti in hkrati pisca temeljnih slovstveno zgodovinskih del. O tem je bilo nekaj napisano³¹ ob izdaji Skerličevih izbranih esejev v slovenščini, ki jo je pripravil Tone Potokar.³²

Okoliščine, ki so vplivale, da je Skerličevo delo dolgo ostajalo Slovencem manj znano, je mogoče kaj hitro ugotoviti. Kakor da je bil bolj znan za življenja, v času aktivnega kulturno političnega delovanja. O njegovi smrti je v Slovanu prizadeto pisal Oton Župančič,³³ pesnik pa je gotovo imel tudi nekaj pobude za pripravo Slijepčevićevega eseja. A po zedinjenju ni narodnopolitična praksa vidovdanske Jugoslavije bila zgolj huda zavora res iskrenega medsebojnega spoznavanja, ampak je vnašala razdor celo med dotedanje somišljenike, kakor lahko v našem primeru vidimo pri Prijatelju in Vošnjaku, tedaj profesorju pa unitaristično razpoloženemu poslancu. Glede Skerlića in vednosti o njem pri Slovencih pa so pomembne predvsem ožje literarne, znanstvene in pedagoške okoliščine. Takšna središčna osebnost v proučevanju nacionalne književnosti, kakor je bil pri Srbih Skerlić do svoje prezgodnje smrti, je bil pri Slovencih nedvomno Ivan Prijatelj, enako močno ustvarjalen, vpliven, prodoren, estetsko in osebnostno prepričljiv in privlačen, skratka po vseh svojih lastnostih in dejavnosti priljubljen in spoštovan. In medtem ko je bil Skerlić že v grobu, prav ko so se področja njegove dejavnosti mogla v novi državi institucionalizirati, je bil Prijatelj ne le priča, ampak sooblikovalec takega institucionaliziranja z lastnim ustvarjalnim delom in z voditeljstvom skoraj dve desetletji, tudi do prerane smrti. Mimo Prija-

²⁹ Prim.: Anton Slodnjak: Ivan Prijatelj med slovstvenimi zgodovinarji svoje dobe. Prijatelj zbornik. Ob stoletnici rojstva. Uredil Štefan Barbarič. SM Ljubljana 1975, str. 48.

³⁰ Ivan Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895. IV. knjiga. Opombe D. Kermavnerja. Ljubljana 1961, str. 590—598, 648—655.

³¹ Janez Rotar: Esezist Jovan Skerlić. Naša sodobnost VIII, 1960, št. 8/9, str. 800—812.

³² Jovan Skerlić: Izbrani eseji. Izbral, prevedel in z opombami opremil Tone Potokar. DZS Ljubljana 1959, str. 456.

³³ † Jovan Skerlić. Slovan 1914, str. 157—158.

telja je živo delovalo »še troje pomembnih slovstvenih zgodovinarjev: France Kidrič, Avgust Žigon in Ivan Grafenauer, poleg starejšega, že mednarodno priznanega Matija Murka, ki je deloval kot evropsko upoštevan predavatelj oz. pisatelj na vsakega izmed njih«. ³⁴ Velja tudi omeniti, da sta se slovenska literarno-teoretična misel in slovstvena publicistika v dvajsetih in tridesetih letih dosti živo in z zanimanjem usmerjali k vzporednim področjem pri Hrvatih in Srbih in se obveščali o dogajanju in plodovih. A v največji meri je bilo to zanimanje namenjeno tistemu, kar je v teh letih pač v ospredju. To pa je socialna književnost, to je pereče in za umetnost življenjsko pomembno vprašanje tendence in avtonomnosti umetniškega izražanja, to je vprašanje razmerja med umetnostjo in revolucijo.

Zaradi tega vsega torej ni neznailno, da je edini Tone Potokar, kot privrženi in prizadevni posrednik in spremljevalec hrvaške in srbske književnosti, o Skerliću objavil najprej omenjeni najboljširnejši slovenski prispevek o njem. Prikazal ga je kot človeka, slovstvenega zgodovinarja in političnega človeka. Po osvoboditvi pa je bil spet edini, ki je do dejanja mogel privedi idejo in potrebo, da bi bil del Skerličevega opusa dosegljiv našemu bralcu v slovenščini. Pripravil in prevedel je torej ter z izčrpnimi in obilnimi slovstveno zgodovinskimi opombami pospremil Skerličeve izbrane eseje. Za uvodno študijo, obsegajočo kar 37 strani, je pridobil sarajevskega literarnega zgodovinarja in teoretika Midhata Begića, ki je študijozno razčlenil Skerličevo literarno-teoretično misel in zgodovinsko ter kritično metodo, vključujoč ga v evropske sorednice.

Luka
avlović

Petar Kočić, pisec in bard svobode

(Ob stoletnici rojstva)

Med esejističnimi in kritičnimi zapisi Iva Andrića, še posebej med tistimi o naših piscih in umetnikih, pripada vidnejše mesto vsekakor tudi tekstu »Dežela, ljudje in jezik pri Petru Kočiću«. ¹ Že z dolžino tega dela, ki je najboljše v drugem poglavju (v katerem so še zapisi o Matavulju, Gavru Vučkoviću, Preradoviću, Zmaju, Branku Radičeviću, Matošu, Samokovliji in drugih pomembnih ustvarjalcih, vse do slikarja Romana Petrovića), je nakazan do določene meje poseben odnos, ki ga je imel Andrić do Kočića, saj se ni posvetil »celotni pojavi Petra Kočića«, ampak je izločil samo tri elemente, fiksirane v naslovu.

Ko je Andrić govoril o prvem elementu, neločljivem od življenja in dela Petra Kočića, je navedel stavek, ki »na videz preveč preprosto in očitno« morda najbolje govori o neki deželi in okoliščinah, ki ljudem te

³⁴ Anton Slodnjak, Prijatelj zbornik, str. 19.

¹ Ivo Andrić: Umetnik in njegovo delo, Zbrana dela Iva Andrića, Trinajsta knjiga, Državna založba Slovenije.